

Nemət VEYSƏLLİ,
Azərbaycan Dövlət
Rəssamlıq Akademiyası,
redaktor

(əvvəli ötən saylarımızda)

Yalan olmasın, səkkiz-on ton su tutan dəmir çən təkərlərə, möhkəm bərkidilmiş ox üstündə dayanmışdı. Çən hər tərəfdən qurudulmuş, yaxşı-yaxşı emal edilmiş meşə mubuqları ilə çağlanmışdı. Elmanın min dəfələrlə səslənmiş komandası ilə qara rəngli, iri cüssəli "Təpəl" kəhrizin qabağında öz yerini tuturdu. Arxaya çəkiliydi, özünü, su çəni nizamlayırdı, qabağa gedirdi - çən, su arabası müəyyən edilmiş vəziyyətə düşəndə - dayanırdı. İri, xırda yarpaqlı çinarın ətrafına toplaşan sənişinlər böyük maraq və intizarla Elmanın və "Təpəl" in oynadığı səhnəyə tamaşa edirdilər.

Elman səkkiz, on ton su tutan bu dəmir çəni adı vedrə ilə neçə dəqiqəyə doldururdu, sirdi. Qolları ağrıyırdımı, üstü-başı islanırdımı, bu da bilinirdi?

Füzulidən, Ağdam və Ağcabədidən Martuniyə alış-verişə gələnler mütləq axsaq Qrişanın qarışıq mallar dükənində baş çəkərdilər. Niyə? Çünki başqa dükənlərdə olmayan malları burada tapacaqdın. Çelikli, qılçasının biri dibindən amputasiya olunmuş Qrişə son dərəcə düz, ədalətli və halal satıcıydı. Alıcının qəpiyinə də göz dikməzdi. Hətta, ədəb və yekəxanılıq jesti göstərmək istəyən azərbaycanlı alıcılar xırda pullarını taxtapuşun üstündən götürməyə Qrişə qəpiqləri alıcıların arxasınca atırdı və hirsli-hirsli deyirdi:

- Götür xırda pullarını, mən sənin qəpik-quruşlarına qalmamışam.

Qrişə kişinin bu xasiyyətinə o ətrafda yaşayanların, onun qarışıq mallar dükənində girib-çıxanların hamısı yaxşı bələddi. Amma, çox təəssüf ki, Azərbaycanın digər rayonlarında yaş və ticarət şəbəkələrində Qrişə kişi kimi düzgün hərəkət edənləri barmaqla saymaq olardı.

Şəxsi müşahidələrimə söykənib onu da deyə bilərəm ki, Martuni rayonu Azərbaycanın başqa bölgələri ilə müqayisədə ən az tanınan, təbliğ olunan bölgəsidir. Xəzər meşəsinin dərinliklərindəki qədim türk qəbiristanlığı, "Türk bağları" deyilən böyük bir ərazi, Nərgiz təpəsindəki unikal qəbiristanlıq, kuruqanlar, nəhayət Martuni qəsəbəsinin tən ortasında, kolxoz bazarına bitişik, ötən əsrlərin yadigarı silsilə qəbiristanlıqlar - təəssüf ki, Azərbaycanda çoxlarının bu tarixi abidələrdən xəbəri belə yoxdur. Qızıl qayaya bit-

Mənim mühərribəm

Gördüklərim, düşündüklərim və ağırlarım (may, 1993, aprel, 1999)

şik rus-malakan kilsəsi, Hacı Qasım kəhrizi, Aqoqlan dərəsindəki Divanalılar qəbiristanlığı, oradakı türbələr - bunların sayını da artırmaq olar. Ermənilərin, erməni saxtakar tarixçiləri bu ətrafdakı yaşayış məskənlərinə nə ad qoyurlarsa qoysunlar - Türkün bağı, Məşədkənd, İsfahan, Qanlı gədik, Başmaqçı gədiyi, Qırmızı bazar, Molla Nəsrəddin yolu kimi toponomik yadigarlar başqa mətləblərdən xəbər verir. Bütövlükdə Qarabağda, konkret olaraq Martuni rayonu ərazisinin harasını gəzirsən gəz, qayalar, çaylar və yarğanlar, min illərin tarixi abidələri - Azərbaycan nəfəsinin, istiliyinin bariz nümunəsidir. Yuxarı Veysellidəki, Divanalılardakı tağbəndlər, bu tağbəndlərdə istifadə edilən inşaat və memarlıq nümunələri, tağlar, daş ilmələr, bədii təsvirlər, ilahi, nələrdən xəbər vermir? Tağbəndlərin giriş qapılarda istifadə edilən sütunlar, sal qaya daşları, tərkibində mərmər olan döşmələr nədən xəbər verir? Bütün bunlara elə bil insan əli dəyməyib. Min rəngə çalan iri-iri daşlar gil, xəmür kimi əyilib, bükülüb, divarlara qoyulub, onlar möhtəşəm qəsrələri, qalaları xatırladır. Daşlar, qayalar Azərbaycan sənətkarlarının əlinə xüsusi forma alır, haldan-hala, təbdən-təbə düşür, bəs bu daş faktları, bu daş abidələrin varlığını, mövcudluğunu inkar edəcəksənmi - bütün bunları tarixin yaddaşından silib atmaq mümkün deyil?

Beynəlmiləl orta məktəbi qurtaranda məlum oldu ki, mənim kamal attestatımda anadan olduğum 1941-ci il əvəzinə, 1940-cı il yazılıb. Kamal attestatımda edilmiş düzəlişi təsdiq etdirmək üçün gərək mən mütləq Martunidən xeyli uzaqlıqda, dağlar qoynunda yerləşən Çeşi kəndinə, uzunmüddətli məzuniyyətdə olan direktorun evinə gedəydim. 50-ci illərdə Martunidən Çeşi kəndinə maşınla getmək hər adama qismət olmurdu. Bu çox böyük imtiyaz idi.

Nə isə Səhər tezdən yola düzəldim. Veysəlli, Xocavənd, Qaradağlı, Qağarza - cavan idim, xəyallar və arzuların qanadında uçurdum - bir də baxıb gördüm - adlarını sadaladığım yerlər, kəndlər arxada qalıb, gəlib çatmışam Çeşiyə. Hündürboy, ağsaçlı məktəb direktoru kamal attestatımda edilmiş düzəlişi möhürlədi, imzaladı və təzədən qayıtdım Martuniyə, Veysəlliyyə.

İndinin ölçüləri, meyarları ilə məsələyə yanaşsaq, indi həmin yerlər qan çanağına dönüb, bir zamanlar Çeşiyə keçib getdiyim kəndlərin əhalisinin əlinə düşsəm, yəqin ki, mənə tikə-tikə edərlər.

Yəqin ki, hazırda hər iki tərəf-

dən bu haqda düşünən adamlar kifayət qədərdir: yüz illərdə bir-biri ilə qonşuluq edən millətə birdən-birə nə oldu? Hər iki tərəfin müəlliminə, şagirdinə, cavan və qocasına milyonlarla bəla gətirən, hər iki tərəfin beyninə, ürəyinə zəhər toxumu səpən yellər hardan əsdi? Yerevandanmı, Moskvadanmı, Los-Ancelesdənmi, Parisdənmi, Bakıdanmı?

Bu mənim çoxdankı adətimdir. Uzun illərdən bəri müxtəlif dillərdə yazılan müəlliflərin kitablarını, müsahibə və yol oçerklərini oxuduğum zaman dəftərcəmdə qeydlər aparıram. Qeydlər apardığım dəftərcələrin sayı da az deyil: otuz kitabça. Bunlara nə ad verirsiniz verin - gündəliklərimi, qeydlər və yaddaş dəftərcəsimi, oxuduğum kitablardan, baxdığım kinofilmlərdən, televerilişlərdən aldığım təəssüratları da qeyd etmişəm.

Vaxtilə erməni şairi, Azərbaycan və türkdilli xalqların patoloji düşməni Silva Barunak qızı Kaputikyanın "Karvan hələ yoldadır" adlı yol oçerklərindən ibarət rus dilində çıxan kitabını da oxumuşam. Bu qeydləri düz qırx iki il bundan qabaq aparmışam. Həmin qeydlərə heç nə əlavə etmədən, necə var o cür də "Ədalət" in oxucularına təqdim edərdim.

"Silva Kaputikyanın "Karvan hələ yoldadır" yol oçerklərindən ibarət kitabını oxudum. Kitab haqqında geniş və hərtərəfli danışımağa dəyməz: istedadlı müəllifdi, peşəkarcasına yazılıb. Lakin kitabın ən pis cəhəti ondadır ki, müəllif türk xalqlarına qarşı qərəzli və aqressiv mövqedə dayanıb. O, hər sətirdə, hər cümləsində türk xalqlarına qarşı kin, küdurət hissləri bəsləyir. Ümumiyyətlə, ali və bəşəri duyğulara söykənsək kitabın ruhu, məqsədi zərərli və ziyanlıdır. Görünür, "Sovetskaya pisetel" nəşriyyatının redaktorları ilə erməni millətçisinin fikir və şovinist mülahizələri üst-üstə düşüb ki, onlar bu cür ziyanlı, millətlər arasına nifaq salan ideyaları təbliğ edən kitabı geniş oxucu kütləsinin ixtiyarına veriblər. Şairlər bu cür şovinist fikirlər söylədikləri halda, bəs başqalarına, adi insanlara nə deyəsən? 18 oktyabr, 1972-ci il".

İş elə gətirib ki, jurnalistlik fəaliyyətimlə bağlı ermənilərin başqa bir millətçi ideoloqu - Z.Balayanın Moskvada və Yerevanda rus dilində çıxan məqalə və yol oçerkləri, kitab və müsahibələrinin əksəriyyətini oxumuşam. Sözlün geniş mənasında jurnalistika, bədii publisistika, istedad sarıdan Vilayət və rayon çərçivəsindən kənara çıxmağa layiq olmayan bu müəllif bütün

mənasız həyatını, fəaliyyətini bütövlükdə türklərə və azərbaycanlılara qarşı qarayaxmaya, nifrətə həsr edib. Onun "Ocaq" -dakı primitiv, hətərən-pəterən şəkildə yazılmış kitabını qoyuram bir qırağa - onun dərc edilmiş elə bir kitabı ("Çörək"), məqaləsi, dünyaya səpələnmiş erməni diasporuna həsr edilmiş yol oçerkləri yoxdur ki, orada azərbaycanlıları, türkləri qaniçən, vandal, vəhşi obrazında təqdim etməsin. O, həyatda bir insan, şəxsiyyət kimi bütün uğursuzluqlarını - bədii publisistikada, şəxsi həyatındakı kəmkəsirlərin, natamamlığının səbəbini azərbaycanlılarda görür, həyatda əldə edə bilmədiklərinin günahını yenə bizdə görür. Azərbaycan torpağında, Qarabağda doğulan bu millətçi bəzən fikrini birbaşa söyləmir, demir ki, ay ermənilər, gedin azərbaycanlıları qırın, onların torpaqlarını zəbt edin. O, yazılarında bu millətçi niyyətinin yolunu, texnologiyasını bütün təfərrüatları ilə həmyerlilərinə izah edir, göstərir. İxtisasca həkim olan bu araçızıdırıçı, millətlər, xalqlar arasına irqi-seçkilik salan bu müəllif hələ Rusiyada, soyuq yerlərdə, "Literaturnaya qazeta"nın Ermənistan Respublikası üzrə xüsusi müxbir sifətində çalışanda da bu niyyətlərindən - kindən-küdurətdən əl çəkmirdi. "Literaturnaya qazeta"da, xaçpərəst qardaşlarının yaxından köməklili sayəsində çıxan çoxsaylı yazılarında, məqalə və diaoloqlarının hər cümlə və abzaslarının ara-bərəsində mütləq türkləri və azərbaycanlıları təhqir etməkdən yorulmurdu. Məsələ burasındadır ki, "Literaturnaya qazeta" 70-80-ci illərdəki istedadlı müəlliflərinin - G.Boçarovun, Y.Rostun, A.Streliny, Vaksbergin, E.Ağayevin fonunda, o qələm sahibi kimi, çox cılız və solğun görünürdü. Amma qəzetin rəhbərliyinə, aparıcı şöbələrində təmsil olunan xaçpərəst qardaşlarının köməklili sayəsində mürtəcə ideyalarını həyata keçirirdi.

Sabiq DQMV-də yaşayan erməni millətçiləri 90-cı ilin axırlarında Azərbaycan Respublikasına qarşı ərazi iddiası qaldıranda dünyada azadlıq və sülh çarçısı kimi tanınan, akademik A.Saxarov, Rusiyanın tanınmış şairi M.Dudin, ermənipərəst siyasətçi Q.Staravoytova, A.Sabçak kimiləri də bu məsələlərdə ermənilərlə həmrəy olduqlarını bəyan etdilər.

Məşhur telejurnalist, teleaparıcı Vladimir Pozner "Əlvida, Amerika illüziyası" xatirə-povestində adlarını çəkdiyim müəlliflərdən də qabağa gedib. Poznerin iddiasına görə, sabiq SSRİ dövründə sən demə azərbaycanlılarla ermənilər arasında heç vaxt dostluq olmayıb. Bütün

bunların hamısı sovet ideologiyasının süni və saxta uydurmalarıdır. Poznerin əsassız iddialarına görə əslində gərək 1923-cü ildə DQMV-nin ərazi-inzibati bölgüsündə Vilayət Ermənistanının tərkibinə düşəydi. Belə olsaydı, daha ədalətli olardı. Gah Fransada, gah Amerikada, gah da Rusiyada yaşayan, dünyada baş verən siyasi oyunlardan çox yaxşı xəbərdar olan bu istedadlı və peşəkar telejurnalist azərbaycanlılara, onların dədə-baba torpaqlarına, xüsusilə də nazlı-qəmzəli Qarabağa qarşı daha ədalətsiz mövqedən çıxış edir. O cür məşhur, təkrar edirəm, dünyada baş verən siyasi və iqtisadi çalxalanmaların məğzini xırdalıqlarına qədər bələd olan telejurnalist "sadələvhəsəsinə" təklif edir ki, əşi, bu azərbaycanlılar necə insandırlar, versinlər də bu Qarabağı ermənilərə, bununla da məsələ bitsin, milli düşmənçiliyə son qoyulsun.

Ağlı, təkəkkürü yerində olan azərbaycanlılar, Azərbaycan vətəndaşları belə danışıqlardan sonra çaş-baş qalır. Primitiv şəkildə Poznerə sual vermək istəyirəm: necə yeni Qarabağı verin ermənilərə? Bəs biz haraya gedək, harada yaşayaq, ağac əkək, yer becərək? Ulu babalarımızın bizə qoyub getdiyi torpaqları sovqat kimi verək ermənilərə, bic-bədzatlara - buna nə ad verəsən, bu hansı məntiqə sığır? Evimdən, ocağımdan çıxım - bunu necə başa düşək - sonrakı nəsillər bizə nə deyəcəklər? Poznerin həyatına, tər-cümeyi-halına yaxşı bələd olanlar üçün onun bu fikirləri anlaşılmalı, başadüşüləndi: axı, onun birinci həyat yoldaşı milli mənsubiyyətinə görə erməni olub. Atası isə uzun müddət SSRİ-nin məxfi, təhlükəsizlik orqanları ilə yaxından əməkdaşlıq edib.

Gürcü müəllifi Mamardaşvilinin belə bir cümləsini oxumuşam: "Həqiqət millətdən də üstündür".

V.Poznerə bu cümləni oxumağı məsləhət görərdim.

O zamanlar Bakıda belə izdi-hamlar, toplantılar tez-tez olardı. Toplantı keçirilən klubun oturma-caylarının lap arxa cərgəsində (gecikdiyimə görə) əyləşmişdim. Mənimlə yanaşı əyləşmiş həmyerlilərimdən biri mənə tərəf əyildi. Sakit-sakit:

- Bilirsən, ötən gecə (21 fevraldan 22-nə keçən gecə) sizin kəndi ermənilər işğal ediblər, - dedi.

Təsəvvür edirsinizmi, uşaqlıq və yeniyetməlik illərini dağlar arxasında keçirən, insanın sevinməyə, kədərlənməyə aid bütün təəssüratları, həyatı, əzizlərinin xatirəsi, qəbirləri o yerlərin adı ilə bağlı olan insanın belə acı xəbəri eşidəndən sonra halı, sizcə necə olardı?

(ardı var)